

ELEKTRİĞE ADANAN HAYAT

Banu Salman

Türkiye Elektrik Kurumu'nun (TEK) genel müdürlerinden Elektrik Yüksek Mühendisi Gültekin Türkoğlu, elektrik enerjisi alanında 4628 sayılı Yasa'yla oluşturulan sistemden vazgeçilmesi gerektiğini belirterek, "Elektrikçi para ile alınıp, satılabilen bir meta olarak kabul eden neo-liberal politikaların ülkemiz için uygulama olanağının olmadığı artık kabul edilmeli ve elektrik üretimimizi artırmalıyız, aksi takdirde kısa bir gelecekte elektrik enerjisi krizi ile karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır" uyarısında bulundu. Türkoğlu, son çıkarılan kanun hükmünde kararname ile Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin (EİEİ) kapatılması ve elektrik üretimi amacıyla su kullanımının Enerji Bakanlığı'ndan ayrılmasını da eleştirdi.

TEK'in kuruluş sürecinden, genel müdürlüğü döneminde yurtiçinde yerli üretimin gelişmesi için yürüttüğü mücadeleye varıncaya kadar anılarını Elektrik Mühendisliği Dergisi ile paylaşan Türkoğlu, planlamadan vazgeçilmesinin yarattığı zafiyeti anlatırken, bugünkü parçalanmış yapı içerisinde yatırım açmazına dikkat çekti. Gültekin Türkoğlu, Elektrik Mühendisliği Dergisi'nin sorularını yanıtladı.

Önce sizi tanıyabilir miyiz?

Türkoğlu: 1958 yılında İ.T.Ü. Elektrik Fakültesi'nden mezun oldum. Mezuniyetten sonra Etibank Genel Müdürlüğü Enerji Etüt Proje ve Tesis Şubesi'nde proje mühendisi olarak göreve başladım. O zaman daha TEK kurulmamıştı. TEK kuruluncaya kadar Etibank'ta çalıştım. Etibank enerji grubu olduğu gibi TEK oldu. Bütün personel olduğu gibi TEK'e geçti.

Elektrikte planlamanın önemi tartışılmaz bir gerçektir. Planlama çalışmaları TEK'in kuruluşuna hazırlık olmak üzere 1968 yılında EİEİ'den Etibank'a devredildikten sonra Etibank Enerji Grubu'nda Planlama ve Koordinasyon Dairesi kuruldu. Bu dairenin kuruluşunda İstatistik ve Pazarlama Şube Müdürü, daha sonra aynı dairede Başkan Yardımcısı ve Başkan olarak görev yaptım. İletim ve üretim sistemimizin bir arada matematiksel modeller ile planlaması konusunda hayli başarılı çalışmalar gerçekleştirildi. Bu çalışmalar için ODTÜ son sınıf öğrencilerini istihdam ederek onlardan bu planlama çalışmalarının çeşitli bölümlerini master tezi olarak yapmalarına olanak sağladım. 1977 yılında Planlama Daire

Başkanı iken İETT Genel Müdürlüğü'ne atandım. 1978 yılında, TEK'e Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak geri döndüm. 1982 yılında emekli olarak 25 yıl süren kamu hayatımı noktaladım.

TEK'in kuruluşunu anlatır mısınız?

Türkoğlu: O zaman elektrik çeşitli kuruluşlar eliyle yürütülüyordu; DSİ, İller Bankası, Etibank, EİEİ tek çatı altında toplanmak istendi. İtalya'dan ENEL, Fransa'dan EDF örnek alındı. TEK Yasası ilk defa 1954'de Meclis'e sunuldu. Birçok maddeleri kabul edildi, fakat elektrik işlerinin belediyelerden alınıp TEK'e verilmesi maddesine gelince, o zamanın İstanbul Belediye Başkanı itiraz etti. Hükümet yasayı geri çekti. Ondandan sonra birkaç defa daha Meclis'e

sunuldu. Memduh Erdemir Adalet Partisi milletvekilleriyle Meclis'e sundu. Sonra İnönü hükümetleri zamanında bir tasarı sunuldu.

En son 1970 yılında Demirel başkanlığındaki hükümette tasarı sunularak, kabul edildi. Burada TEK'in tek olması fikri biraz parçalandı. Elektrik belediyelerden alınamadı. DSİ yine hidroelektrik santralleri yapar oldu. TEK elektrik üretim ve iletimini birleştirmek üzere kuruldu; DSİ'nin yaptığı santralleri devralıp işletmesi üstlenildi. Belediyelerden de borçlu olanların elektrik hizmeti TEK'e geçer diye bir madde konuldu. Fakat uygulaması zor oldu. 1985'de belediye hizmetleri de TEK'e geçti. TEK, o zaman amaçlanan TEK oldu. TEK'in amacı; elektrik üretim, iletim ve dağıtımını tek elde toplayıp tekel oluşturmak, bunu bir kamu hizmeti anlayışı içinde yürütmek, elektrik yatırımlarını hızlandırmak şeklinde özetlenebilir. Çukurova ve Kepez, Kayseri elektrik şirketi ise imtiyazlarını devam ettirdiler. Çukurova'nın hidrolik santrallerinden elektrik üretimi çok olmasına, maliyetleri daha ucuz olmasına rağmen, imtiyazlı şirketleri korumak adına TEK'in tarifelerini uyguladılar. Daha az maliyetle üretilen TEK'in fiyatına sattılar.

TEK'in oluşumu, faaliyette olan kurumlarca nasıl karşılandı?

Türkoğlu: Etibank tabii destekledi. Dirençler DSİ ile EİEİ oldu. Aslında altta bir destek vardı. Fakat genel müdür kavgası vardı. İbrahim Deriner, EİEİ Genel Müdürü iken, sonra müsteşar ve dışarıdan daha önce bakan olması nedeniyle öne geçti. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Deriner'i TEK'e ilk genel müdür olarak atadı. Sonra uzun süre TEK'in içinden olanlar yönetime geldi.

TEK'teki yıllarınızı anlatır mısınız?

Türkoğlu: Proje mühendisi olarak ilk görevim 154/15 kilovolt (kV), 5 megavolt amper (MVA) trafo merkezinin projelendirilmesi oldu. Trafo merkezinin montajı da Etibank Şebeke Tesis Müdürlüğü tarafından yapıldı. O tarihe kadar trafo merkezleri kredili olarak yapılıyor, projelendirilmesi ve tesis krediyi sağlayan yabancı şirketler tarafından yapılıyordu. Bu proje Türkiye'de ilk yerli projedir. 1959 yılında Samet Ağaoğlu Sanayi Bakanı iken Akhisar'a elektrik götürülmesini istedi. Fakat kredi olmadığı için, bu proje daha önce alınan kredinin bir miktarını kullanmak suretiyle gerçekleştirildi. Akhisar merkezinin trafosu ve kesicisi elde kalan krediden sipariş edildi. Geri kalanın tümü sistemdeki fazla malzeme ya da kullanılmış malzemeden sağlandı. Bu girişimin başarı ile sonuçlanmasından sonra yıl içerisinde yapılacak trafo merkezlerinin projelendirilmesi yapıldı, gerekli malzeme listesi çıkarılıp, toplu siparişi yapılarak tesis edilir olmaya başlandı. Bu çalışmalar sırasında gerekli malzemelerin yurtiçinde imal edilmesi fikri gelişmeye başladı.

1968 yılında EMO Yönetim Kurulu Yazman Üyesi olarak görev yaptığım dönemde Türkiye'nin 2000 yılında elektrik talebinin ne olacağı ve nasıl karşılanacağını konu alan bir çalışma başlattık. Bu çalışma sonucunda teçhizatın yurtiçinde imalatı görüşü benimsendi. 1973 Programı'nda bu görev TEK'e verildi. İşte TEMSAN'ın kuruluşu böyle gerçekleşti. Bu çalışmalar sonucu iletim ve dağıtım sisteminin ihtiyaç duyduğu malzeme ve teçhizatın yurtiçinde imalatı çalışmaları başladı. Bugün artık 380 kV dahil tüm teçhizat yurtiçinde imal edilebilmektedir. Fakat üretim tarafında aynı başarı sağlanamadı. TEMSAN gerekli desteği bulamadığı için bu konuda yeterli olamıyordu. Yerli yatırımcılar da bu konuda pek istekli görünmüyorlardı.

Yerli yatırımcıları bu konuda cesaretlendirmek için Hirfanlı Hidroelektrik Santrali 4. Ünitesi'nin elektrik ve mekanik tüm teçhizatının yurtiçinde yapılmasını amaçlayan bir projeyi 1979 yılı yatırım programına teklif ettim, kabul edildi ve TEK İşletme Dairesi Başkanı Hidayet Başeşme koordinatörlüğünde, Hirfanlı ve Sarıyer santralleri personelinin çalışmaları ile başarı ile gerçekleştirildi. Türbin, generatör gibi yurtdışından sağlanan teçhizat Makine Kimya Enstitüsü (MKE), Şeker Fabrikaları, Karabük Demir Çelik Fabrikaları tezgahlarında imal ettirildi. Trafo, kesici, ayırıcı gibi şalt teçhizatı da özel kesim fabrikalarından sağlanarak, 4. Ünite 1983 yılında işletmeye açıldı ve bugüne kadar başarılı bir şekilde çalışmaktadır. 34 MW'lık santralin tümünü Türkiye'de imal ettik. Ondan sonra maalesef devamı gelmedi. Bu projede türbin ve generatörün tümünü Türkiye'de imal ettirdik. Üretim tesislerinin teçhizatı Türkiye'de yapılamıyor. Mesela kazan yapamıyoruz. Bu yapılamayacak bir şey değil. Ama yapılamamasının iki nedeni var. Birisi kredili olarak santraller ihaleye çıkıyor. Bu kredi şartlarından dolayı teçhizatı da yabancılar yapıyor. İkincisi de elektrik yatırımları tamamen özel kesim eliyle yürütülünce özel kesim için tümünü dışarıdan getirmek daha uygun oluyor. Devletin teşviği bu sanayinin kurulması için çok önemli. Umarım, cari açığımızın önemli bir kısmını teşkil eden elektrik üretim tesisleri teçhizatı bundan böyle yurtiçinde imal edilmeye başlanır ve yıllık 100 milyar dolara yaklaşan cari açığımız azaltılır.

Genel müdür olduğunuz dönemde hiç elektrik krizi oldu mu?

Türkoğlu: Evet, kesintiler oluyordu. Bunun başlıca nedeni fuel-oil bulamamaktı. Ambarlı Santrali için fueloil bulma görevi TEK'e verildi. TEK'in görevi de değildi, bu konuda ihtisaslaşmış bir kurum da değildi. Türkiye'deki fuel-oil tüketiminin karşılanmasında 1 milyon ton eksik kalıyordu. Bu da Ambarlı Santrali'nin tüketimine denk geldiği için "Bunu TEK karşılasın" dediler. Başlangıçta kolaydı, ama Petrol Krizi'nden sonra bu TEK'de sorun olmaya başladı. TEK genel müdürlerinin, genel müdür muavinlerinin mesaisinin

büyük bir kısmını fueloil bulmak, fueloil bulduktan sonra para bulmak, döviz bulmak alıyordu. Bizim zamanımızda iyice döviz bulma zorlaştığı için daha çok sorun oldu.

Unutmadığınız anlarınızdan birini bizimle paylaşır mısınız?

Türkoğlu: Nükleer santral ihalesine karşı durdum. 1977'de ben İETT'ye Genel Müdür olarak tayin oldum. 78'de döndüğümde Taşucu'ndaki 600 MW'lik nükleer santralin ihale müzakereleri başlamıştı. Burada İsveç Hükümeti'nin verdiği kredi yüzde 100 değildi. Maliye Bakanlığı da bu kredinin yüzde 100 olması şartını koşuyordu. O devirde yakıt zenginleştirilmesi için imalatçılar belirli bir tarih vermiyorlardı. Yüzde 100 kredi sağlanmadıkça, yakıt sorunu çözülmeyeceği yönünde Yönetim Kurulu olarak aldığımız kararı Bakanlığa sunduk. Bakanlık da yüzde 100 kredi sağlanmadan, yakıt sorunu çözülmeyen ihale edilmeyecek diye imzaladı.

Demirel Başbakan, Turgut Özal DPT Müsteşarı oldu. Ne yakıt sorununu çözebildiler, ne krediyi yüzde 100 yaptırabildiler. Böyle bir projeyi o gün başlatmamak yönünde yaptığımız bu girişimler bugünkü proje için de bir örnek olabilir. Çünkü hiçbir altyapısı, hazırlığı olmadan yapılan nükleer gibi bir projenin akibeti herhalde tartışmalı...

O dönemdeki enerji politikalarıyla bugünkü politikalarını karşılaştırır mısınız?

Türkoğlu: TEK bir kamu kuruluşuydu; elektrik hizmetini bugünkü politikanın tam tersine bir kamu hizmeti olarak kabul eden bir zihniyete sahipti. O kadar ki elektrik fiyatlarını biz önerirdik bakanlığa; Bakanlık DPT Müsteşarlığı'na giderdi. DPT elektrik fiyatlarının diğer malların fiyatlarını nasıl etkileyeceğini inceler, bizim teklif ettiğimiz fiyatı indirirdi. Birim fiyatı biz 10 kuruş teklif ettiysek, "Çimentonun, demir çeliğin fiyatını şu kadar arttırır deyip 10 değil, 5 olsun" denirdi.

Kamu hizmeti olması, elektriğin öneminden ileri geliyor. Elektrik depo edilemediği için üretim ve tüketim arasındaki dengeyi sağlayabilmek bakımından planlamaya ihtiyaç oluyor. TEK bütün faaliyetleri esnasında planlamayı en önde tuttu. Bu 1984'den sonra bozuldu. Yap-İşlet-Devret'ler devreye girdikten sonra. Tam bozuldu da denemez, devletin yine projeler üzerinde bir nevi kontrolü vardı. Ancak planlama tam olarak yapılamıyordu. Projeleri olan firmaların etkileri ya da siyasi etkilerle bazı projeleri bir an önce yapmak için planlama pek gözetilmiyordu. 2000'den

sonra planlama iyice terk edildi. Elektrik hizmetini, arz güvenliğini sağlamak için, bir nevi bisiklete binmeye benzetiyorum, pedalları çevirdiğiniz sürece ayakta duruyorsunuz. Çeviremezseniz giderseniz. Bugün de yatırımlar aksadığı için bu sistem devamlılığı olmayan bir sistem olarak gözüküyor. Şimdi yatırımlar bir plana göre yapılmıyor. Yatırımcı firmaların özel kesimin kişisel görüşlerine göre yapıyor. Plana göre belki 5-10 sene sonra yapılması gereken projeler özel kesim tarafından şimdi önerilebiliyor.

Yetki Yasası'na dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamele enerji alanında da ciddi yapısal değişikliklere gidildi. Örneğin EİEİ, Devlet Planlama Teşkilatı kapatıldı. Bu yeni düzenlemeleri nasıl değerlendirirsiniz?

Türkoğlu: EİEİ 1934 yılında kuruldu. O tarihten beri suyla uğraşan, elektrik üretmek için uğraşan, bu konuda bilgi sahibi bir kuruluş. DSİ kurulunca bunun büyük kısmını DSİ aldı, ama yine EİEİ büyük bir birikime sahip. O nedenle bu düzenlemeler doğru olmadı. Orman Bakanlığı ile su işlerinin birleştirilmesi... Hele su deyince suyun elektrikte kullanılan kısmıyla sulama, taşkın... Onlar birbirinden ayrı şeyler. EİEİ yine elektrik üretiminde kullanılan su kaynaklarının geliştirilmesi için muhafaza edilmesi gereken bir kuruluştur. Elektrik hizmetlerinin koordinasyonunun sağlanabilmesi için Enerji Bakanlığı bünyesinde olmasında yarar vardır. Böyle parçalanınca taa başa döndük. O zaman koordinasyon yapılamıyordu, yatırımlar aksıyordu. Yine öyle olacak. Belki de bunun amacı; "Bu hizmetlerin tümünü özel kesim yapsın" dır. Onun önünü açmak için olabilir. Özel yatırımcı da elektrik hizmetini, kamu yararına olan bir şekilde değil, kendi ticari amaçlarına, kar amacına uygun olarak ele alıyor. Burada bir kaynak israfı da bahis konusu. 100 megavatlık (MW) bir santral yapması gerekirken, özel yatırımcı onu daha fazla kar edebilmek için daha büyük güç elde edebilmek için değiştiriyor. Projenin kamu yararına fizibil olması mümkün olmuyor.

EİEİ'nin yaptığı hizmet, planlamanın bir alt hizmeti. İster özel kesim, ister kamu, ister beraber yapılsın elektrik hizmeti mutlaka planlama olmadan yapılamayan bir hizmet olması gerekir. Planlama, üretim-tüketim arasında dengeyi sağlayan bir şey. Hangi projenin yapılması, hangi büyüklükte, hangi fiyatla yapılması planlama sonucunda belli olacak. Bütün bunların kamu yararına belirlenebilmesi elektrikte bir merkezi planlama ile mümkün olabilir. O olmadığı takdirde EPDK'nın TEİAŞ'la birlikte yaptığı 10 yıllık

arz projeksiyonlarında, “Şu kadar talep olur” deniliyor, “Şu kadar lisans almış kuruluş var. Bu bunu karşılar” deniyor. Halbuki onun yüzde 10-20’si yapılabilir.

Daha önce yapılan projeler olmasa, bakmayın bugün elektrikte büyük sıkıntı yaşanabilirdi. Onlar açığı kapatıyor. 2001 yılından 4628 sayılı Yasa’dan bu yana lisans almış kuruluşların gerçekleştirdiği üretim tesislerinin toplamı 12 bin 700 MW. Bu 10 seneye bölünse 1500 MW eder. Oysa her yıl 3000-3500 MW geliştirme zorunluluğumuz var, yüzde 6-7 talep artışını karşılayabilmek için. Özel kesim bugüne kadar bunun ancak yarısını karşılayabilmiş. 4628’in amaç maddesinde, “Liberalleşmeyi mali yönden güçlü şirketler eliyle yapmak gerekir” diye yazıyor. Bizde mali yönden güçlü şirket sayısı çok az. Güçlü denilen şirketler de milyar dolarlık yatırım yapacak güçte değil. O zaman bu eksikliği karşılamak için kamunun da devreye girmesi gerekir. Halbuki kamuya yatırım yaptırılmıyor. Onun için üretimin talebi karşılaması gittikçe güçleşiyor. Çok yakın bir gelecekte elektrik krizleriyle karşılaşmamız söz konusu.

Elektrik enerjisi alanında ülkemizin en büyük problemleri sizce nelerdir? Bu sorunlara nasıl çözüm üretilebilir?

Türkoğlu: En başta bu liberalleşme geliyor. Elektrik hizmetinin bir kamu hizmeti olduğu, hizmette kamu yararının ön planda olduğu tartışılmaz bir gerçek. Yeni liberal sistemde, bunların hiçbirisi değil, herşeyden önce sermayenin karı ön planda geliyor. Bu karın miktarı, yatırımcıya göre değişiyor. Bu kar arttıkça elektrik fiyatları artıyor. Elektrik fiyatları artınca da gerek sanayimizin, gerek sosyal hayatın altyapısını teşkil eden elektrikten yararlanmak güçleşiyor. Şimdi sanayi üretmez oldu. Hep ithal yoluyla karşılanıyor. Bu da cari açığı artırıyor.

İkinci en önemli sorun planlamanın terk edilişi. Üçüncüsü de yerli kaynaklara dayalı elektrik üretiminin ön plana alınmaması. Türkiye’de 120 milyar kilovat saat (kWh) üretecek kömürümüz varken, 170 milyar kWh üretecek hidrolik kaynaklarımız varken, EİEİ’nin tespit ettiği 45 bin MW’lık rüzgar kapasitesi varken, elektriğin yüzde 50’sini doğalgazla üretiyoruz. Bu bakımdan cari açığımız gittikçe artıyor. Daha önce yerli kaynaklar yerine fueloilden elektrik üretilmesi tartışılıyordu Türkiye’de. Bunun olumsuz sonuçlarını, petrol krizinden sonra fiyatların artması ve döviz bulunamaması yüzünden elektrik kısıntılarıyla çektik. Şimdi inşallah bundan sonra doğalgaz bulamamak gibi bir durumla karşı karşıya kalmayız. Paranız da olsa tek bir ülkeye bağılısınız doğalgazda. Bu siyasi nedenlerle her an kesilebilir. Biz bunu eskiden çok yaşadık. Bulgaristan’dan, Rusya’dan elektrik alırken, parasını ödeyemediğimiz anda arıza var diye kesiliyordu.

Kamuda çalıştığım süre içinde elektriğin bir kamu hizmeti olduğu, depo edilemeyişi nedeniyle talebin karşılanması esas olduğu bunun için de planlamanın önemine hep değer verdim. Elektrik üretiminin yerli yakıtlara dayandırılması gerektiğine inanarak bunu her platformda savundum. İthal kaynak olarak 1970’li yıllarda fueloil, sonraları doğal gazla ve nükleer yakıtla elektrik üretilmesine karşı oldum ve mücadele ettim.

4628 sayılı Yasa ile gelen sistem değişmek zorundadır. Elektriği para ile alınıp, satılabilen bir meta olarak kabul eden neo-liberal politikaların ülkemiz için uygulama olanağı olmadığı artık kabul edilmeli ve elektrik üretimimizi artırmalıyız. Aksi takdirde kısa bir gelecekte elektrik enerjisi krizi ile karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Mesleki açıdan nasıl farklılık ya da benzerlikler görüyorsunuz?

Türkoğlu: Bizim zamanımızda konuları daha genel ele alıyorduk. Gerek enterkonnekte sistemin kuruluşu, gerek bu santrallerin kuruluşu. Şimdi üniversiteler sayıca arttı. Şimdiki mühendisler konunun belli bir parçasını yapıyorlar. Tümüyle ele alması mümkün değil. Onun için planlama önem kazanıyor. Bizim zamanımızda mühendis sayısı çok azdı. Bir projeyi aldık mı, genel olarak bakıp, genel olarak düşünebilirdik. Üniversitelerin artışı bence iyi olmadı. Çünkü üniversiteler artınca ara sınıflara önem verilmez oldu. Herkes üniversiteye gider oldu. Mühendis, usta, işçi diye alırsak, mühendis var, işçi var, ama ara sınıf yok. Çok sayıda mühendis olunca, yeni üniversitelerden mezun olan genç mühendisler, ara sınıfların yapacağı işleri yapar oldular. Böyle bir durumda mühendislik hizmetinin de gelişmesi mümkün değil. Bizim zamanımızda üniversiteler kendi yaptıkları imtihanla öğrenci alırlardı. Şimdi siz mühendis olmak istiyorsunuz, şansınıza ekonomi, hukuk çıkıyor. İsteddiği mesleğe giremediği için daha başarılı olması da zor oluyor tabii. ◀

